

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК [159.9:351.74](477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.1.22>**НАТАЛЯ ЕДУАРДІВНА МІЛОРАДОВА,***доктор психологічних наук, доцент,**Харківський національний університет внутрішніх справ;* <https://orcid.org/0000-0002-0716-9736>,

СЦЕНАРНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті наведено результати ґрунтовного аналізу зарубіжних і вітчизняних підходів щодо розгляду особливостей професійного становлення особистості та формування сценарних тенденцій саморозгортання в особистісному та професійному полі, на основі яких виокремлено та обґрунтовано існування та надано характеристику п'яти основних типів сценаріїв професіогенезу слідчих: стрімкозростаючого (поступове зростання показників усіх базових психологічних характеристик); зростаючого (зростання показників однієї або двох базових психологічних характеристик); усередненого (відсутність змін у показниках базових психологічних характеристик, наявність середніх показників базових психологічних характеристик); спадаючого (зниження показників однієї або двох базових психологічних характеристик) та стрімкоспадаючого (поступове зниження показників усіх базових психологічних характеристик). Визначено перелік можливих переваг та ризиків розвитку професіогенетичних сценаріїв слідчих.

Ключові слова: професіогенез, сценарні тенденції, слідчі органи досудового розслідування, типи сценаріїв професіогенезу слідчих, переваги та ризики сценаріїв.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Сучасний період розвитку нашої держави характеризується змінами у різних сферах життя, зокрема масштабними перетвореннями, які відбуваються в системі Міністерства внутрішніх справ України, метою реформування якої є виховання поліцейських нової генерації, діяльність яких спрямована на захист прав і свобод людини, підвищення авторитету та рівня довіри до поліції з боку населення. Забезпечення прав і свобод громадян безпосередньо пов'язане з підвищенням ефективності діяльності Національної поліції України, зокрема слідчих підрозділів. Сьогодні у психології професійного розвитку особистості слідчого недостатньо висвітленими залишаються питання щодо формування особистого професійного сценарію та аналізу факторів позитивного та негативного впливу на цей процес. Розуміння сутності професійних сценарних тенденцій та існуючих переваг й імовірних ризиків розвитку особистості слідчого в межах кожного типу професіогенетичного сценарію є запорукою успішності його професіогенезу.

Стан дослідження проблеми

Проблематика проектування особистої траєкторії професійного розвитку є предме-

том досліджень багатьох науковців у межах різних напрямків. Проблема побудови життєвого сценарію особистості була предметом уваги багатьох дослідників (А. Адлер, Е. Берн, Р. Бразінгтон, О. В. Черніков, К. Штайнер) та ін.). У межах цієї проблеми вивчалися також питання вибору життєвого шляху, образу і стилю життя (К. О. Абульханова-Славська, Є. І. Головаха, С. Л. Рубінштейн та ін.), індивідуального стилю життя (Є. О. Клімов, О. Н. Леонтьєв, В. С. Мерлін та ін.). Так, питанням виокремлення особливостей побудови освітніх траєкторій та професійного самоздійснення молоді приділяли увагу як вітчизняні, так і закордонні науковці, серед яких: І. Ф. Бережна, В. В. Кириченко, М. А. Кримова, Л. С. Лісогор, Л. В. Шаульська та ін. Питання управління персоналом, а також його навчання та розвитку з позиції побудови індивідуальної освітньої траєкторії розглядали О. Я. Кібанов, М. Б. Курбатова, М. І. Магура та ін. Особливості формування особистості фахівця в межах персонального шляху реалізації особистісного потенціалу висвітлювали у своїх працях М. А. Кримова, В. Ф. Любичев, І. М. Мельник, В. М. Монахов, В. Л. Погрібна, А. В. Хуторський та ін. Сценарному аналізу життєвого шляху присвятили свої дослідження Е. Берн та його

послідовники (С. Б. Карпман, Т. Келер, К. Стайнер, Ч. Тойч, та ін.).

Науковці сучасності підкреслювали існування: чотирьох основних сценаріїв, формування яких залежить від багатьох умов та факторів (О. О. Бодальов); шести видів сценаріїв професійного розвитку особистості з урахуванням впливу на їх формування об'єктивних та суб'єктивних факторів (Е. Ф. Зеєр та Е. Е. Сіманюк).

Різним аспектам професійного становлення особистості у юридичній сфері присвятили свою наукову діяльність Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, О. М. Бандурка, Б. І. Бараненко, В. І. Барко, С. П. Бочарова, О. В. Землянська, Л. І. Казміренко, З. Р. Кісіль, І. В. Клименко, Я. Ю. Кондратьєв, О. І. Кудерміна, В. О. Лефтеров, Т. М. Малкова, В. С. Медведєв, Л. І. Мороз, О. В. Тімченко, О. М. Цільмак, Г. О. Юхновець, С. І. Яковенко та ін. Особливості професійного саморозгортання слідчих стали предметом наукового пошуку В. Г. Андросюка, О. М. Бандурки, О. Я. Баєва, С. П. Бочарової, О. В. Землянської, Н. І. Клименка, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, С. М. Лозової, В. Г. Лукашевич, І. М. Охріменко, О. М. Цільмак, В. Ю. Шепітько та ін.

Водночас, незважаючи на актуальність тематики і велику кількість досліджень із зазначеної теми, потребують подальшого розгляду та визначення існуючі сучасні сценарні тенденції професійного розвитку слідчих органів Національної поліції України.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є розгляд основних сценарних тенденцій професіогенезу слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України та визначення їх особливостей.

Завданнями, спрямованими на досягнення вказаної мети, є: 1) виокремлення, обґрунтування та характеристика п'яти основних типів сценаріїв професіогенезу слідчих; 2) розгляд існуючих переваг та імовірних ризиків розвитку особистості в межах кожного типу професіогенетичного сценарію.

Наукова новизна дослідження полягає у виокремленні, обґрунтуванні й характеристиці п'яти основних типів сценаріїв професіогенезу слідчих та розгляді існуючих переваг та ризиків розвитку особистості слідчого в межах зазначених професіогенетичних сценаріїв.

Виклад основного матеріалу

Проблема розвитку та формування особистості професіонала-слідчого повинна розглядатися системно та комплексно, починаючи

вже з усвідомлення професійних намірів та подальших шляхів саморозгортання у професійному полі, ще в юнацькому віці. Але ми повинні розуміти, що досягнення особистістю високих результатів у професії залежить від багатьох факторів та умов, які необхідно враховувати у подальшому і на стадіях здобуття вищої освіти та професіоналізації. У нашому дослідженні ми розглядаємо *професіогенез слідчого* як поступовий, планомірний, поліструктурний, безперервний процес розвитку та становлення фахівця в професійному середовищі, головними параметрами якого виступають певні базові характеристики (операціональні, змістовні та динамічні), а результатом є високий рівень професіоналізму під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень [1, с. 130]. Поєднання та взаємовплив об'єктивних та суб'єктивних умов, активно-відповідального ставлення до особистого життя є підґрунтям позитивного професіогенезу слідчого та його кар'єрного просування.

Розгляд траєкторії професіогенезу через призму зміни її темпу та напрямку; базові психологічні характеристики, співвідношення суб'єктивних та об'єктивних факторів сприяє виокремленню певного особистого професійного сценарію. Під *професійним сценарієм* ми розуміємо план особистої, активно-суб'єктивної та відповідальної самореалізації у конкретному професійному середовищі, розгортання якого залежить від взаємовпливу об'єктивних та суб'єктивних факторів [1, с. 126].

Результатом ретельного теоретичного аналізу напрацювань зарубіжних та вітчизняних науковців у напрямку дослідження особистого професіогенезу протягом життя з позиції сценарного підходу, змістовного аналізу цього явища в тріаді «особистість – діяльність – соціум» та виокремлення базових психологічних характеристик цього процесу стало обґрунтування та виокремлення можливості існування п'яти основних типів сценарних тенденцій професіогенезу слідчих, таких як:

1) стрімкозростаючий (поступове зростання показників усіх базових психологічних характеристик);

2) зростаючий (зростання показників однієї або двох базових психологічних характеристик);

3) усереднений (відсутність змін або середні значення показників базових психологічних характеристик);

4) спадаючий (зниження показників однієї або двох базових психологічних характеристик);

5) стрімкоспадаючий (поступове зниження показників усіх базових психологічних характеристик) [2, с. 99].

Якщо брати за основу тільки такі критерії, як темп (швидкість) зміни показників базових психологічних характеристик професіогенезу та напрямок (зростання, падіння) змін показників, то такий підхід до виокремлення сценаріїв може бути достатньо формалізованим. Але професіогенетичний розвиток – це процес, у межах якого здійснюється індивідуалізація особистості слідчого та формується його неповторний та унікальний стиль діяльності.

Кожна особиста сценарна траєкторія формується під впливом багатьох факторів та умов. Для когось постійне зростання дорівнює трудноголізму та виснаженню, а деякі варіанти усередненого вектора розвитку і є головною професійною метою, що означає збереження стабільності дій та вмінь, незважаючи на зовнішні та внутрішні перешкоди. Тому, враховуючи складність проблеми особистого розвитку, ми припустили можливість існування в межах зазначених п'яти типів сценаріїв професіогенезу слідчих деякі варіанти (див. табл. 1) [2, с. 99].

Таблиця 1

Можливі варіанти сценаріїв професіогенезу слідчих

Компоненти	ТИПИ СЦЕНАРІЇВ																				
	Стрімко зростаючий					Зростаючий				У	Спадаючий						Стрімко спадаючий				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Особистісний	В	С	В	В	В	В	С	В	С	С	В	С	С	Н	С	С	С	Н	Н	Н	Н
	В	В	С	В	В	В	С	С	В	С	С	В	С	С	Н	В	Н	С	Н	Н	Н
	В	В	В	С	В	С	В	В	С	С	С	С	В	С	В	Н	Н	Н	С	Н	Н
	В	В	В	В	С	С	В	С	В	С	Н	Н	Н	В	С	С	Н	Н	Н	С	Н
Діяльнісний	В	С	В	В	В	В	С	В	С	С	В	С	С	Н	С	С	С	Н	Н	Н	Н
	В	В	С	В	В	В	С	С	В	С	С	В	С	С	Н	В	Н	С	Н	Н	Н
	В	В	В	С	В	С	В	В	С	С	С	С	В	С	В	Н	Н	Н	С	Н	Н
	В	В	В	В	С	С	В	С	В	С	Н	Н	Н	В	С	С	Н	Н	Н	С	Н
Соціальний	В	С	В	В	В	В	С	В	С	С	В	С	С	Н	С	С	С	Н	Н	Н	Н
	В	В	С	В	В	В	С	С	В	С	С	В	С	С	Н	В	Н	С	Н	Н	Н
	В	В	В	С	В	С	В	В	С	С	С	С	В	С	В	Н	Н	Н	С	Н	Н
	В	В	В	В	С	С	В	С	В	С	Н	Н	Н	В	С	С	Н	Н	Н	С	Н

Примітка: В – високий рівень розвитку показника
С – середній рівень розвитку показника
Н – низький рівень розвитку показника

У наших дослідженнях стосовно виокремлення зазначених сценарних тенденцій професіогенезу ми виходили із наукових доробок:

– Е. Берна [3, с. 229] та його послідовників (Т. Келера, К. Стайнера, Ч. Тойча та ін.) стосовно розуміння особливостей побудови та змістовних характеристик життєвого сценарію;

– Н. С. Пряжнікова та Є. Ю. Пряжнікової [4], які розглядали два напрямки професійного саморозгортання особистості, коли людина відбулася як професіонал, та коли цей процес був зруйнований;

– О. О. Бодальова [5], який виокремив й описав три основні напрямки перетворення

людини на особистість та чотири основні сценарії розвитку дорослої людини;

– Е. Ф. Зеєра та Е. Е. Симанюк [6], які виокремили та описали шість видів сценаріїв професійного розвитку особистості.

Тому професійний розвиток особистості слідчого ми розглядаємо з позиції наявності двох професіогенетичних векторів:

– зростаючого (зростання показників базових психологічних характеристик);

– спадаючого (зниження показників базових психологічних характеристик).

Як видно з таблиці 1, у межах кожного з них можливі варіанти розвитку особистого професійного сценарію. Це залежить від

багатьох факторів: початкового та поточного рівнів показників базових психологічних характеристик на кожній стадії професіогенезу; взаємовпливу зовнішніх та внутрішніх факторів; наявності періодів стагнації, усвідомлення, стабілізації та закріплення результатів; особливостей протікання можливих деформаційних процесів; темпу та швидкості зміни показників; особистого ставлення до існуючого стану професіогенезу; виникнення та розв'язання нормативних та ненормативних криз та ін.

Таким чином, у межах першого вектора нами виокремлено існування двох можливих типів сценарних тенденцій:

– стрімкоспадаючого, що характеризується поступовим, рівномірним зростанням показників майже всіх базових психологічних характеристик, достатньо стабільним темпом та швидкістю зростання;

– зростаючого, що характеризується поміркованим зростанням показників однієї або двох базових психологічних характеристик, наявністю стабілізаційних плато, темпи та швидкість їх зростання більш розтягнуті у часі.

У межах другого вектора також виокремлено існування двох можливих типів сценарних тенденцій:

– стрімкоспадаючого, що характеризується наявністю поступового, стабільного зниження показників усіх базових психологічних характеристик, з високим темпом та швидкістю зниження;

– спадаючого, що також характеризується зниженням показників однієї або двох базових психологічних характеристик, але швидкість та темп зниження не такий стабільний.

П'ятий тип сценарних тенденцій професіогенезу слідчих отримав назву «усереднений». Для нього характерними є стабільність у показниках базових психологічних характеристик професіогенезу, домінування середніх значень показників, без зміни темпу та швидкості професійного розвитку.

Розглянемо більш детально змістовне наповнення кожного з визначених типів сценарних тенденцій професіогенезу слідчих (див. табл. 2.).

Таблиця 2

Характеристика типів сценарних тенденцій професіогенезу слідчих

Тип	Характеристики
1	2
Стрімкозростаючий сценарій	Високий рівень та стрімкий і короткий період адаптації. Наявність ефективних міжособистісних зв'язків із тенденцією до їх розширення. Розуміння ролі структури взаємодії. Дієві копінг-стратегії. Високий рівень функціональності у соціальному контексті, мотивації, особистої відповідальності, емоційно-вольової регуляції поведінки. Адекватність оцінки результативності діяльності і поведінки. Достатньо високі показники успішності. Процес отримання нових знань та розвиток вмінь характеризується системністю, послідовністю та результативністю. Результатом цього є розвиток, присвоєння та закріплення професійних цінностей, настановлень й ідентичності. Закріплюються професійно значущі вміння; розвиваються професійна спостережливість, пошукова активність, оперативна та довгострокова пам'ять, мислення, сприйняття та уява. Спостерігається інтенсивний процес розвитку ПВЯ. <i>Висновок:</i> цей сценарій характеризується: нетривалими періодами стабілізації та закріплення результатів; швидкою оцінкою ефективності кожного етапу; плануванням діяльності; баченням перспектив розвитку
Зростаючий сценарій	Зберігаються тенденції зростання показників базових психологічних характеристик професіогенезу, але темпи його нижче; може діагностуватися зростання показників однієї або двох базових психологічних характеристик. <i>Висновок:</i> для цього типу сценарію характерними є: менш стрімко зростаючий вектор розвитку, ніж у першого типу; наявність періодів злетів та падінь показників, але із перевищенням зростаючих тенденцій; наявність стану плато зі стабілізацією досягнень; зниження темпу оцінки ефективності та планування діяльності й бачення професійних перспектив

Закінчення табл. 2

1	2
Усереднений тип сценарію	Усереднені значення показників базових психологічних характеристик. Ймовірність розвитку застійних явищ (стереотипність, зниження креативності; недостатній рівень мотивації, знаходження у професії відзначається життєвою необхідністю, можливо домінування матеріальної складової або відсутність бачення особистої професійної реалізації в іншій сфері. Діагностуються ознаки маргіналізму та професійної деформації. Специфічними складовими такого сценарію можуть бути: нехтування своїми обов'язками, формалізм, негативна самооцінка, песимістичні тенденції, відсутність задоволення від діяльності, втома. Результатом розвитку цього сценарію може бути безініціативність, відсутність бажання подальшого кар'єрного зростання, дифузія професійного «Я». <i>Висновок:</i> такий сценарій характеризується: «усталеною стабільністю», без зміни вектора, темпу та траєкторії розвитку; подальший професійний розвиток може мати тенденції до зниження або підйому; задоволення результатами діяльності та кар'єрними досягненнями
Спадаючий сценарій	Зниження показників однієї або двох базових психологічних характеристик. Це призводить до наявності декількох сценарних варіантів професіогенезу. Недостатній рівень розвитку ПВЯ, мотиваційної складової. Зниження ефективності професійної комунікативної структури та існуючих копінг-стратегій унеможлиблює вирішення нормативних професійних криз. Середній або високий рівень професійної деформації. <i>Висновок:</i> цей тип сценарію на відміну від попереднього характеризується: тим самим спадаючим вектором, але не таким стрімким; значно нижчими темпом та якістю падіння показників; наявністю періодів падіння та підвищення показників змістовних характеристик, але з перевищенням спадаючих тенденцій
Стрімкоспадаючий сценарій	Достатньо стрімке зниження показників усіх базових психологічних характеристик професіогенезу. Недостатній рівень адаптації, руйнування міжособистісних зв'язків, нерозуміння рольового навантаження. Зниження показників діяльнісного компонента та мотиваційної складової. Зниження показників результативності діяльності внаслідок відсутності систематичності та послідовності в отриманні знань та формуванні професійних умінь. ПВЯ слабо виражені. Низький рівень сформованості копінг-стратегій. Середній або високий рівень професійної деформації та деструкцій. Результатом може бути несформованість або руйнування професійної «Я-концепції». <i>Висновок:</i> Цей тип сценарію характеризується: стійким спадаючим вектором розвитку; тривалими періодами застою; стійкими, негативними тенденціями зниження результативності та відсутності коливань у показниках діяльності

Комплексно розглядаючи процес професіогенезу слідчого, необхідно звернути увагу на можливість існування ще однієї групи сценарних тенденцій під загальною назвою «катастрофа». Так, Е. Ф. Зеєр та Е. Е. Симанюк у своїх дослідженнях підкреслювали, що катастрофа – це сценарій професійного розвитку, що зумовлений виникненням критичних життєвих або професійних подій, внаслідок яких людина відмовляється від можливості професійної самореалізації [6, с. 40–42]. Як зазначає М. Й. Варій,

критичні події – це поворотні моменти індивідуального життя людини, що супроводжуються значними емоційними переживаннями [7, с. 878–891]. Учений пропонує виокремлення трьох груп таких подій:

– нормативні, зумовлені логікою професійного становлення і життя людини: закінчен-

ня школи, вступ до професійних навчальних закладів, створення родини, працевлаштування тощо;

– ненормативні, для яких характерні випадкові або несприятливі обставини: невдача під час вступу до професійної школи, вимушене звільнення з роботи, розпад родини тощо;

– екстраординарні (наднормативні), які відбуваються внаслідок вияву сильних емоційно-вольових зусиль особистості: самостійне припинення навчання, інноваційна ініціатива, зміна професії, добровільне взяття на себе відповідальності тощо [7, с. 878–891].

Орієнтуючись на ці типи, до критичних подій особистого та професійного життя слідчого можна віднести:

– нормативні, наприклад, вступ до ЗВО зі специфічними умовами навчання, закінчення ЗВО та перше робоче місце, народження

дитини, тобто всі нормативні кризи, пов'язані з особистим та професійним життям;

- ненормативні, наприклад розпад родини, вимушене переведення на іншу посаду, відрахування з навчання тощо;

- екстраординарні, наприклад екстремальні події глобального масштабу (пандемія, землетрус) та введення карантину, зміна стратегічного курсу розвитку правоохоронних структур (реформування міліції в поліцію), війна, скорочення підрозділу, введення в штат посад із новими функціями (детектив), смерть близької людини, поранення під час несення служби тощо.

Наслідком таких подій може бути руйнування або припинення особистої кар'єри у конкретному професійному полі. У нашому

дослідженні не було виявлено слідчих з таким типом сценарних тенденцій, але ймовірність їх існування є достатньо великою.

Крім того, розглядаючи особливості сценарних тенденцій професіогенезу, необхідно підкреслити, що:

- кожен із зазначених типів має певні переваги та імовірні ризики розвитку особистості в межах кожного сценарного типу (див. табл. 3.) [2, с. 105].

- при переході особистості з однієї стадії професіогенезу на іншу та з етапу на етап у межах стадії існує вірогідність зміни темпу, швидкості та показників базових психологічних характеристик, що сприяє виникненню змін у сценарних тенденціях.

Таблиця 3

Можливі переваги та імовірні ризики визначених сценарних тенденцій

Тенденції	Переваги	Недоліки та ризики
1	2	3
Стрімкозростаючий	<ul style="list-style-type: none"> - короткий, стрімкий період адаптації; високий рівень адаптації; - швидка побудова ефективної комунікації; - висока міра задоволення від роботи; - високий рівень функціональності (системність, послідовність, результативність); - висока мотивація досягнень; - планування та управління розвитком; - високі показники всіх характеристик; ПВЯ сформовані, стратегічне, нестандартне мислення; - цілеспрямована регуляція та оцінка результативності діяльності; - нетривалі періоди стабілізації та закріплення результатів; - швидке кар'єрне зростання 	<ul style="list-style-type: none"> - «шок від реальності» при виході на пенсію; - невикористання освітнього потенціалу для підготовки молодих кадрів; - недостатність часу на особисте життя; - висока вірогідність перевантажень та соматичних захворювань; професійний стрес; - недостатня емоційна і психологічна зрілість; - «зіркова» хвороба та вірогідність руйнування міжособистісних стосунків; - орієнтація на особистий успіх
Зростаючий	<ul style="list-style-type: none"> - орієнтація як на особистий, так і на колективний успіх; - достатньо швидкий процес оцінки ефективності кожного етапу професіогенезу; - достатньо високий рівень розвитку ПВЯ та функціональності; - достатньо висока мотивація досягнень; - більш врівноважені процеси побудови професійної кар'єри та особистого життя 	<ul style="list-style-type: none"> - наявність періодів злетів та падінь професіогенетичних показників - більш тривалий кар'єрний процес; - повільність в оцінці показників кожного етапу професіогенезу; - вірогідність переходу до усередненого типу професійного розвитку

Закінчення табл. 3

1	2	3
Усереднений	<ul style="list-style-type: none"> - шаблонне мислення; стереотипність; - надійність і лояльність; - стабільність професіогенетичних показників; - вірогідність переходу до зростаючого типу професійного сценарію; - усталені психофізіологічні показники; - вільний час на побудову особистого життя 	<ul style="list-style-type: none"> - нездатність людини справлятися зі стрімкими змінами ситуації; - шаблонне мислення, стереотипність; - зниження професійних показників внаслідок тривалих періодів стабілізації та закріплення; - середній або високий рівень професійної деформації; - вірогідність переходу до спадаючого типу професійного сценарію
Спадаючий	<ul style="list-style-type: none"> - вірогідність поступової зміни траєкторії на усереднений та зростаючі типи; - наявність вільного часу 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність задоволення від роботи; - поступове руйнування кар'єри та зміна професійного вектора; - коливання у професійних показниках; - недостатній рівень здатності подолання криз; - залежність від зовнішніх факторів; - достатньо високий рівень професійної деформації; - вірогідність розвитку стрімкоспадаючого сценарію
Стрімкоспадаючий	<ul style="list-style-type: none"> - вірогідність зміни траєкторії після падіння на усереднений та зростаючий типи; - достатньо швидке розуміння необхідності пошуку нового вектора діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень особистісно-професійної взаємодії, комунікативні бар'єри; - низька адаптивність; - нерозуміння рольових функцій; - низький рівень професійної мотивації; - відсутність дієвих копінг-стратегій; - низька функціональність (системність, послідовність, результативність); - ПВЯ – слабо виражені; - залежність від зовнішніх факторів; - тривалі та затяжні періоди застою; - вірогідність соматичних захворювань; - маргіналізм, професійна деформація та деструкція; - руйнування кар'єри, зміна професійного вектора

Так, деякі переваги та ризики можуть мати як позитивне, так і негативне значення, наприклад «шаблонне мислення, стереотипність». Є безліч професійних ситуацій, які потребують саме такого підходу до їх вирішення, так би мовити «протокольна форма діяльності» – і це перевага. Наприклад, при організації допиту його успішність у багатьох випадках буде залежати від індивідуального підходу слідчого, який формується із досвідом, базуючись не нестандартному мисленні, творчому підході до діяльності та креативності. Тому, аналізуючи наведений перелік переваг та ризиків визначених нами сценарних тенденцій, доцільно звертати увагу на:

- особливості перебігу професіогенетичної стадії в цілому;
- зовнішні та внутрішні фактори;
- загальні показники базових психологічних характеристик як на момент діагностування, так і на всій стадії професіогенезу;
- особисте ставлення слідчого до ситуації свого професійного розвитку на певному етапі.

Крім того, існує ймовірність, що при переході з однієї стадії професіогенезу на іншу та в межах однієї стадії з етапу на етап під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників може здійснюватися зміна професійних сценарних тенденцій. Так, наприклад, у межах стадії

здобуття вищої освіти після проходження курсантами практики можливе як підвищення рівня успішності навчання, професійної мотивації, так і її зниження, що буде впливати на зміни у сценарних траєкторіях. Закінчення закладу вищої освіти та перехід на іншу стадію професіогенезу також супроводжується зіткненнями сформованого образу обраної професії з реальним. На тлі подолання труднощів адаптаційного періоду результатом такого зіткнення може бути не тільки зміна сценарних тенденцій на протилежні, а й також і звільнення та заміна професійного вектора розвитку взагалі.

Тому, розглядаючи процес професійного саморозгортання особистості слідчого, доцільно звернути увагу на існуючий актуальний професіогенетичний сценарій, шляхи його оптимізації та зниження вірогідності розвитку елементів негативного професіогенезу.

Висновок

На основі аналізу існуючих підходів до сценарного планування особистого та професійного

життя нами було виокремлено та обґрунтовано можливість існування п'яти основних типів сценарних тенденцій професіогенезу слідчих, зокрема: стрімкозростаючого; зростаючого; усередненого; спадаючого та стрімкоспадаючого, їх основні переваги та ризики. У межах окреслених сценарних тенденцій вірогідні різні варіанти професіогенетичного розвитку залежно від значення показників базових психологічних характеристик, темпу та швидкості розвитку та взаємовпливу зовнішніх та внутрішніх факторів. Вивчення професіогенезу працівників слідчих підрозділів через призму сценарного підходу надає можливості для ґрунтовного аналізу процесу професійного самоздійснення та саморозгортання особистості фахівця. Тому врахування розглянутих характеристик, переваг та ризиків кожного із визначених сценарних тенденцій професіогенезу слідчих у професійно-психологічному супроводженні сприятиме підвищенню ефективності їх саморозгортання у професійному полі.

Список бібліографічних посилань

1. Мілорадова Н. Е. Психологія професіогенезу слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06. Харків, 2019. 799 с.
2. Мілорадова Н. Е. Психологічні основи професіогенезу слідчих : монографія. Харків : ФОП Бровін, 2018. 496 с.
3. Бодалёв А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. М. : Флинта ; Наука, 1998. 168 с.
4. Пряжников Н. С., Пряжникова Е. Ю. Психология труда и человеческого достоинства. 3-е изд. М. : Академия, 2005. 480 с.
5. Берн Э. Трансакционный анализ в психотерапии / пер. с англ. А. Грузберга. М. : Эксмо, 2009. 416 с.
6. Зеер Э. Ф., Сыманюк Э. Э. Психология профессиональных деструкций : учеб. пособие. М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2005. 240 с.
7. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Центр учб. літ., 2007. 968 с.

Надійшла до редколегії 10.02.2020

МИЛОРАДОВА Н. Э. СЦЕНАРНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПРОФЕССИОГЕНЕЗА СЛЕДОВАТЕЛЕЙ ОРГАНОВ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ

В статье представлены результаты детального анализа зарубежных и отечественных подходов к рассмотрению особенностей профессионального становления личности и формирования сценарных тенденций саморазвертывания в личностном и профессиональном поле, на основе которых выделено и обосновано существование и охарактеризованы пять основных типов сценариев професіогенеза следователей: быстрорастущий (быстрый рост показателей всех базовых психологических характеристик); растущий (рост показателей одной или двух базовых психологических характеристик); усредненный (отсутствие изменений в показателях базовых психологических характеристик, наличие средних показателей базовых психологических характеристик); ниспадающий (снижение показателей одной или двух базовых психологических характеристик) и стремительноспадающий (быстрое снижение показателей всех базовых психологических характеристик). Определен перечень возможных преимуществ и рисков развития професіогенетичних сценариев следователей.

Ключевые слова: *професіогенез, сценарные тенденции, следователи органов досудебного расследования, типы сценариев професіогенеза следователей, преимущества и риски сценариев.*

MILORADOVA N. E. SCENARIO TENDENCIES OF PROFESSIONAL GENESIS OF INVESTIGATORS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION AGENCIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The author of the article has presented results of a thorough analysis of international (A. Adler, E. Bern, R. Brasington, T. Keller, C. Toich, S.B. Karpman, K. Steiner, etc.) and domestic (K. O. Abulkhanova-Slavskaya, O. O. Bodalov, Ye. I. Holovakha, E. F. Zeier, Ye. O. Klimov, N. S. Priazhnikova, Ye. Yu. Priazhnikov, S. L. Rubinshtein, E. E. Symaniuk, etc.) approaches to consider specific features of professional development of individuals and formation of scenario tendencies for self-deployment within personal and professional fields.

Based on the analysis of the works of the mentioned scholars the author has distinguished and substantiated the existence and has provided characteristics to five basic types of scenarios of professional genesis of investigators: rapidly growing (gradual increase of indicators of all basic psychological characteristics); growing (increase in indicators of one or two basic psychological characteristics); averaged (absence of changes in indicators of basic psychological characteristics, presence of average indicators of basic psychological characteristics); decreasing (decrease in indicators of one or two basic psychological characteristics) and rapidly decreasing (gradual decrease in indicators of all basic psychological characteristics). It has been stated that it is possible to distinguish within each of these scenarios, variants of the scenario depending on the level of manifestation of indicators of the basic psychological characteristics of professional genesis.

The list of possible advantages and risks of the development of the scenarios of professional genesis of investigators has been determined. The advantages and risks are related to both external and internal factors. It has been emphasized that it is necessary to pay attention to the fact that the transition from one stage to another and from stage to stage within the stage can produce changes in their characteristics while analyzing scenario tendencies of the employees of investigative units.

It has been noted that the study of professional genesis of investigators starting from the stage of conscious choice of the professional path up to the moment of dismissal from the National Police through the prism of scenario approach makes it possible to comprehensively analyze professional self-deployment of individuals through the analysis of the correlation and mutual interaction of indicators of the basic psychological characteristics and conditions of the professional environment within each of the stages.

Key words: *professional genesis, scenario tendencies, pre-trial investigators, scenario types of investigator's professional genesis, advantages and risks of the scenarios.*